

Menneskeskabte bjerge og markedskræfternes rasen

En etnografisk undersøgelse af arkitektur og stedskabelse i antropocæn tid

Introduktion

En moderne bjerglandsby kaldes BIG's 8-tal i Ørestad opført i 2008-2010. Det var nu ikke topografien eller naturkræfterne, men derimod det daværende tryk på markedet, som materialiserede sig i et menneskeskabt bjerg midt på den flade fælled. Og når 8-tallet i dag knejser endnu mere bjergagtigt over omgivelserne end tiltænkt, er det på grund af finanskrisen i 2008, som lod den omkringliggende by forblive på tegnebrættet. Markedet er medskaber, allerede når arkitekturen undfanges, men det er også den kraft, hvis pludselige udsving kan tvinge såvel bygherrer som arkitekter til blot at tilpasse sig efter bedste evne. Pekuniær kvantitet har længe været et formgivningsparameter i arkitekturen, men markedskræfterne har i dag status af en form for naturkræfter. Vi lever i *antropocæn* – en tid, hvor menneskeskabte påvirkninger af kloden gør os til en egentlig geologisk kraft. Det er ikke naturen, som overmander os, men derimod de utilsigtede virkninger af menneskeskabte forureningsudslip og finansieringsmodeller. Men hvad betyder det for arkitekturen?

I denne artikel undersøger jeg arkitekturens aktuelle rolle i spændingsfeltet mellem vare og sted. Markedskræfterne bringes “ned på jorden” gennem en etnografisk undersøgelse af de spor, finanskrisen har sat i tre nye, danske bolig-

<
Holgaard arkitekter, A-huset, 2010, Islands Brygge. Det oprindelige A-hus blev bygget i 1963 som industrielt fabrikshotel. Ved omdannelsen blev alt andet end bygningens betonskelet revet ned. Selvom der ikke er meget tilbage af det gamle A-hus, spiller historien en vigtig rolle og giver stedet friktion. Foto: Adam Mørk/Holgaard arkitekter

byggerier: 8-tallet af BIG – Bjarke Ingels Group, A-huset af Holgaard arkitekter og Lange Eng af Dorte Mandrup Arkitekter. Alle tre bebyggelser rummer kreative og markante strategier til at skabe et sted, men alle tre blev også undervejs ramt af finanskrisen, som satte sig tydelige spor i både deres arkitektur og liv. Artiklen baserer sig på et antropologisk feltarbejde udført i januar-august 2012 i og omkring de tre bebyggelser.¹ Her lavede jeg interviews med de bygherrer, arkitekter, planlæggere og ejendomsmæglere, som havde været med til at forme byggerierne. Desuden lejede jeg selv en bolig i fire-seks uger i hvert af de tre byggerier for at interviewe beboerne og lave deltagerobservation i stedets hverdagsliv. Da jeg påbegyndte feltarbejdet, var jeg ikke særlig interesseret i finanskrisen. Fokus var på, hvordan stedets betydning skabes, og hvorvidt dets identitet, liv og historie lader sig designe. Inspireret af idéhistorikeren Michel de Certeaus skelnen mellem byplanlæggerens blik på byen set oppefra og fodgængerens dagligdags tilegnelse af det urbane rum var mit udgangspunkt, at stedet måske nok formes gennem design, men at dets betydning skabes og forandres over tid og gennem brug. Undervejs i feltarbejdet stod det dog klart, at mange andre faktorer end brugerne griber ind i processen med at forme og forandre stedet, ikke mindst markeds kræfterne og deres ukontrollable udsving har afgørende betydning. I forhold til dem er selv arkitekter, planlæggere og pengestærke developere ikke i kontrol, men mere som de Certeaus fodgængere, “whose bodies follow the thicks and thins of an urban ‘text’ they write without being able to read it”.²

I det følgende beskriver jeg kort, hvordan de tre steder hver især er søgt designet som særlige steder i verden, samt hvordan dette kan forstås gennem begrebet friktion. Herefter analyserer jeg de spor, finanskrisen har sat i de tre steder, og relaterer dette til antropolog og filosof Bruno Latours tænkning om det antropocæne. Endelig diskuterer jeg begrebet *skeuomorfisme* i relation til aktuel arkitektur og stedsskabelse før den afsluttende konklusion.

Ikke bare boligstavl

“Det giver noget identitet, det handler om at skabe en historie (...) Det er noget med at se sine rødder og sin forbindelse. At det her er et særligt sted i verden.” Sådan siger arkitekt Carsten Holgaard om renoveringen af A-huset, hvor man har ladet lejlighederne stå rå med spor af både den industrielle og den kreative fortid. Huset er oprindeligt en industribygning fra 1960’erne, der set oppefra har form som et A. Det blev opkøbt af bygherren med henblik på at blive omdannet til 180 newyorker-loft-lejligheder. Mens kommunen udarbejdede lokalplanen, valgte bygherren at udleje huset billigt til kreative og kunstnere, som brugte lokalerne til atelier og værksted, ligesom der var natklub på taget. Bygherren ville

gerne agere mæcen for byens undergrunds-kulturliv, men inviterede samtidig de kreative indenfor for at hype stedet og ændre københavnernes opfattelse af det ydre Islands Brygge fra byens bagkant til dens pulserende forkant. Under renoveringen i 2006-10 blev alt revet ned, bortset fra den gamle bygnings betonskelet samt terrazzo-trappen, der stadig løber gennem alle etager i spidsen af A'et. Malingssprøjt og spor fra kunstnernes arbejde på loftpiller og betonsøjler blev dog her og der bevaret i loft-lejlighederne. Et sted findes således en gul lastbil med skriften "Dillertrans" lavet af kunstneren Tal R, ligesom en række spor fra den gamle industribygning ikke er blevet overmalet: Rustfarvede pletter fra armeringsjern, årringe fra den træforskalling, hvori betonlofterne er støbt, samt andre mærker, revner og spor står stadig råt frem især i loft-lejlighederne.

Fordi huset så at sige er bygget oven i et gammelt hus, måtte man bruge specialproducerede byggeelementer og skræddersyede løsninger, der bidrager til husets egenart. Da finanskrisen ramte det danske boligmarked undervejs i byggeprocessen, opgav man imidlertid at sælge de eksklusive lejligheder og omdannede i stedet huset til "serviced apartments" og hotel. Da jeg interviewede direktøren for det firma, der står for udlejningen, understregede han, at huset faktisk fungerer dårligt som hotel, fordi det ikke er designet som sådan, men at det samtidig netop er det, der giver stedet charme. Når stedet bare fungerer, træder det i baggrunden, men netop når det stritter imod at blive solgt som vare – hotelværelser – træder det i karakter som sted. Og så er det paradoksalt nok også mere værd som vare betragtet. Samme billede tegner sig også i de andre to cases: Selvom sted og bebyggelse naturligvis skal fungere, skal de heller ikke være for gnidningsløse, så opfattes det som kønsløst spekulationsbyggeri, firkantede kasser eller boligstavl. Det, der gør et sted til andet og mere end en vare, kan vi kalde *friktion*. I fysikkens og teknikens verden betegner friktion den modstand mod bevægelse, som skyldes molekylære kræfter i skillefladen mellem legemer i kontakt. I denne sammenhæng bruger jeg begrebet til at betegne den modstand, som stedet frembyder mod de funktioner og brugsformer, der finder sted dér. Heri er jeg inspireret af antropolog Anna Tsing, som understreger, at friktion på en og samme tid er det, der stiller sig i vejen for "the smooth operation of power", og samtidig det, der får hjulene til at køre.³ Stedets friktion er gerne relateret til tidens gang, og i mine cases planter man gamle træer og iscenesætter byliv, før det kan opstå af sig selv. Friktionen kan altså være spor af det liv, der leves, af den tid, der er gået, af, at stedet er andet og mere end en vare til salg – ting, der vidner om, at stedet ikke bare formes efter de funktioner, vi gennem design lægger ned over det, og dog er også friktionen i mine cases paradoksalt nok netop søgt aktivt fremelsket gennem designprocessen.

BIG, *8-tallet*, 2010, Ørestad.

I udformningen af 8-tallet var arkitekten inspireret af en spansk bjerglandsby, og beboerne holder af at fortælle om de mærkelige og skæve rum, der er dukket op rundt om i huset. For at kunne sælge huset som et sted med byliv investerede bygherren i café, galleri og delikatessebutik i stueetagen, allerede før folk var flyttet ind.

Foto: Thorbjørn Hansen/BIG

Dorte Mandrup Arkitekter,
Lange Eng, 2009, Albertslund.

Lange Engs beboere var selv dybt involveret i at udforme og opføre deres byggeri – ikke mindst fordi entreprenøren undervejs gik konkurs. De måtte gå på kompromis med mange ting for at spare, men det har forstærket fællesskabet og tilknytningen til stedet.

Foto: Torben Eskerod/Dorte Mandrup Arkitekter

I 8-tallet har man ikke haft en historisk friktion i form af et gammelt hus at bygge videre på, her har man tværtom bygget på bar mark og af standard-byggematerialer til en m²-pris, der ligger væsentligt lavere end i A-huset. Det var fra starten planlagt som boliger i den billige ende, men undervejs i byggeprocessen måtte man som følge af finanskrisen skrue yderligere ned for alle omkostninger for at få boligerne solgt, netop som bunden var gået ud af boligmarkedet. Desuden investerede bygherren massivt i at skabe en fornemmelse af byliv, allerede inden folk var flyttet ind, og støttede driften af både en café, et galleri og en delikatessebutik i stueetagen. Selvom man ikke i 8-tallet har bygget videre på et gammelt hus, er der også her en form for designet friktion på spil, som bidrager til stedets identitet og gør det til andet og mere end "boligstavl", som entreprenøren selv udtrykker det. Husets kontorer og 476 boliger er integreret i én – i dansk sammenhæng – kæmpe bygning i form som en karré, der er vredet på midten, så den set oppefra har form som et kantet ottetal. Sammen med husets varierende højder var idéen at give flest mulige lejligheder udsigt over den nærliggende Amager Fælled. Mange af boligerne er specielle i den forstand, at rummene har varierende loftshøjder, skæve hjørner og spidse vinkler, og nogle steder er gulvet hævet delvist op i et plateau, der fremkommer af afslutningen på et elevatortårn nedenunder. Det er bygningens vrid og varierende højde, der udmønter sig i disse løsninger, som arkitekten Bjarke Ingels kalder for "konstruktiv stuk". Han fortæller, at han i designet af 8-tallet var inspireret af en bjerglandsby i Spanien, hvor han engang var på ferie:

Den lå på en bjergside, og man havde indrettet sig så godt, man nu kunne op ad bjerget. Og det er jo pissecharmerende – der er de mest underlige rum, hvor der pludselig er en sten, der kommer ud ad væggen, og den kunne de ikke lige få væk, så den er bare malet hvid. Det er noget af det samme, vi har prøvet at skabe med 8-tallet. En bjerglandsby med stier, trapper, broer – det handler også om at få skabt nogle rumligheder i mindre skala. Vi tænkte, at sådan et sted kunne der være nogle mere finurlige, eventyrlige rumoplevelser (...) I en bjerglandsby er det jo arkitektur uden arkitekter. Dvs. man har bare indrettet sig så fornuftigt, som man nu kan, og nogle gange er bjerget bare stærkere end håndværkerne.

De skæve rumligheders charme synes at have at gøre med deres udesignethed og den friktion, som stedets topografi frembyder. I Ørestad er det naturligvis ikke topografien, der har givet 8-tallet form, og her er arkitekten – i modsætning til i den spanske bjerglandsby – også i allerhøjeste grad til stede. Alligevel går det

udesignedes charmerende friktion igen, når eksempelvis den branding-ansvarlige gerne underholder besøgende med historien om det mærkelige rum med 1,5 meters loftshøjde, som utilsigtet opstod ud til rampen, og som ingen vidste, hvad skulle bruges til, indtil viceværten foreslog, at det kunne huse snerydningsmaskinen. Også beboerne ynder at berette om de mærkelige og skæve rum, der er dukket op rundt om i huset, om end det altid er naboen, der har været dum nok til at købe den lejlighed med de virkelig ubrugelige rum. Friktion må gerne få stedet til at stritte lidt imod, men må omvendt ikke stille sig helt i vejen for funktionaliteten. De fleste beboere siger, at de nødigt ville bo i den lejlighed, hvor man må bukke sig for at komme ud på altanen, men hende, der faktisk bor der, synes imidlertid ikke, det er et problem. Friktionen aftager nemlig efterhånden, som man vænner sig til stedet: Huset kryber gradvist ind under huden og sætter sig i kroppens praksisser, som jeg også har argumenteret for andetsteds.⁴ Landsbyme- taforen har beboerne i vidustrækning taget til sig; “her i vores landsby” skriver de eksempelvis på det virtuelle forum 8book, og en beboer, der i kælderen under 8-tallet har indrettet et værksted, kalder sig “landsbyens smed”.

Også den tredje case, Lange Eng, sammenlignes indimellem med en landsby, men her er det hverken historien eller et spektakulært arkitektonisk koncept, som giver friktion og skaber et særligt sted i verden – det er derimod det fællesskab, som opstod i og med stedet. Lange Eng ligger i Albertslund og er et moderne bofællesskab bestående af 54 rækkehusboliger, der tilsammen danner en karré om et fælles grønt gårdrum. I hjørnet af bebyggelsen findes et fælleshus med køkken, spisesal, motionsrum, café og biograf. Beboerne er selvejere og bygherrer, og det er deres visioner om fællesskab, som Dorte Mandrups tegnestue har givet arkitektonisk form. Undervejs i byggeprocessen indtraf finanskrisen imidlertid, og både den bank, hvor de havde optaget lån, og den entreprenør, som stod for byggeriet, gik konkurs. Mange af beboerne fortæller om den periode som en hård tid, men understreger samtidig, hvordan det har styrket deres sammenhold og tilknytning til stedet, at de selv måtte bygge det færdigt. Da jeg deltager i deres arbejdsdag, bliver jeg sat til at grave grus for at fylde hullerne mellem fliserne i stien rundt om bebyggelsen sammen med en beboer, som forklarer, at de lagde dem med større afstand, fordi pengene til byggematerialer var sluppet op. Hullerne i stien var altså ikke bare kommet af slitage, vind og vej; det var huller efter finanskrisen, vi var i færd med at lappe.

Krisen har sat tydelige spor i alle de tre steder, både materielt i bebyggelserne og deres omgivelser og socialt i det liv, som leves der. Ikke alene har man i alle tre bebyggelser måttet udbedre en række byggetekniske problemer, konjunkturerne fald har også sat sit aftryk i beboermassen: A-huset bliver i dag lejet ud

til en meget mere sammensat gruppe end den kosmopolitiske kreative klasse, man oprindeligt havde for øje, 8-tallets boliger blev billigere og således tilgængelige for et bredere segment, mens dyre lån og bankkrak både her og i Lange Eng har bundet nogle af beboerne til stedet og hinanden. For at få bedre greb om finanskrisens indvirkning på de tre steder kan vi gøre brug af Latours forståelse af det antropocæne, som jeg udfolder i det følgende.

Spør efter krisen – arkitektur i en antropocæn æra

Begrebet antropocæn er blevet foreslået som en ny betegnelse for jordens aktuelle geologiske epoke, der samtidig markerer afslutningen på den holocæne epoke. De menneskeskabte påvirkninger af kloden har nemlig i dag et omfang, der gør det relevant at betragte mennesket som en egentlig geologisk kraft. Begrebet har vakt opsigt langt ud over geologien, blandt andet hos Latour, som hæfter sig ved, at det ikke længere er naturen, men derimod mennesket selv som geologisk kraft, der overmander os. Han skriver: “We realise that the sublime has evaporated as soon as we are no longer taken as those puny humans overpowered by ‘nature’ but, on the contrary, as a collective giant that, in terms of terawatts, has scaled up so much that it has become the main geological force shaping the Earth”.⁵ Fordi det antropocæne giver anledning til at ophæve skel mellem natur og samfund, bliver markedet hos Latour samtidig at forstå som en slags ny menneskeskabt natur. Inspireret af den tyske filosof Peter Sloterdijk argumenterer Latour således for, at de aktuelle økologiske og økonomiske kriser én gang for alle tydeliggør, at Jorden er rund: “(...) the consequences of our actions travel around the blue planet and come back to haunt us: It is not only Magellan’s ship that is back but also our refuse, our toxic wastes and toxic loans, after several turns. Now, we sense, we suffer from it: the earth is round for good”.⁶ Ifølge Latour kan vores banklån altså være lige så giftige som vores affald og udslip, da begge dele sætter sig uomgængelige spor i de omgivelser, vi bebor. Selvom både affald og banklån er menneskeskabte, former de verden på måder, som synes hinsides kontrol.

Også mine cases vidner om, at markedskræfterne har status af en slags naturkræfter, som er hinsides kontrol og kan overmande ethvert tiltag til at forme omgivelserne. Dette viste sig især gennem finanskrisen, der under feltarbejdet blev ved at dukke op, ikke blot som en besværlig omstændighed i processen, men som noget, der havde sat et væsentligt præg på de tre steder. Ikke alene i arkitekters, developeres og bygherrers fortællinger om stedets tilblivelse, og hvordan de måtte sadle om undervejs, men også i de helt konkrete og materielle spor efter krisen, som omgav beboerne i de færdige byggerier. Når dele af A-husets tagterrasse under mit feltarbejde var ved at blive lagt om, fordi metalskinnen skar ned

i tagpappet, så der trængte fugt ned i lejlighederne, handlede det således om, at det var lavet for hurtigt, fortalte byggelederen mig på en rundtur i huset: På grund af finanskrisen skulle færdiggørelsen gå stærkt, og man byggede til dels i blinde, fordi man tegnede færdigt, samtidig med at man byggede.

Tilsvarende i 8-tallet, hvor beboerne ofte relaterede problemerne med vandindtrængning i nogle af lejlighederne til finanskrisen: Det hele skulle pludselig gå hurtigt, så man fik håndværkere ind alle mulige steder fra, lød det ofte.⁷ Byggesjusk og konstruktionsfejl er naturligvis ikke nye fænomener, der knytter sig specifikt til antropocæn. Argumentet her er snarere, at finanskrisen satte sig spor i stedsskabelsen på mange niveauer. Sporene i bygningsmassen var ikke kun byggesjusk, men også mere grundlæggende ting som det beboelses-tårn, 8-tallet skulle have haft i hjørnet, men som blev sparet væk, da krisen ramte. Selv i stedets brugsmønstre findes spor af krisen: Når beboerne i Lange Engs ene fløj stadig er tilbøjelige til at gå uden om bebyggelsen, når de skal ud i gården, er det således, fordi trapperne fra deres boliger til gården grundet finanskrisen blev forsinket med et år.

Af de mange forskellige årsager til, at stederne ikke blev akkurat som skildret i planer og renderinger, er finanskrisen langt den hyppigst udpegede: Markedet er den kraft, som end ikke pengestærke bygherrer er herre over. Tilsvarende i medierne, hvor markedet synes at være en antropomorf størrelse med egen personlighed og vilje, når det beskrives som nervøst, chokeret, hysterisk eller endda trillende tommelfingre. Det er en antropomorfisme, der ligner den, der omgiver voldsomme naturbegivenheder som eksempelvis orkaner, når de beskrives som havende liv, død, personlighed og temperament og tildeles menneskenavne som Bodil og Sven. Ligesom naturkatastrofer opstår pludseligt og efterlader hærgede og forladte huse og byer, opstår finanskriser pludseligt og efterlader halvfærdige og øde områder, hvor der ellers skulle have været liv og udvikling. I den sidste del af tv-nyhederne advarer meteorologer om naturkræfternes udsving, og børsanalytikere om markedskræfternes udsving, så samfund og virksomheder kan tage deres forholdsregler eller enhver blot forsøge at redde sig selv.

I den antropocæne æra foregår arkitektens udformning af stedet i samspil med det globale marked, i mindst lige så høj grad som i interaktion med lokal topografi, social kontekst, tilgængelige byggematerialer osv. Det er således ikke topografien og de underliggende naturkræfter, men derimod markedskræfterne – i samspil med planlovgivningens regulering af disse – som materialiserer sig i et menneskeskabt “bjerg” midt på Amagers flade fælled. Ikke at 8-tallet heri adskiller sig væsentligt fra så meget anden arkitektur; for de fleste af det tyvende århundredes byggerier er markedet medskabert. Blot illustrerer 8-tallet så tyde-

I A-husets loft-lejligheder er spor af den industrielle og kreative fortid bevaret for at skabe "et særligt sted i verden". Som følge af markedets turbulens måtte konceptet dog ændres flere gange undervejs: Fra ejerlejligheder til "serviced apartments" og siden delvist hotel.
Foto: Adam Mørk/Holgaard arkitekter

Lange Eng i Albertslund har fælleshus med spisesal, som vist her, køkken, motionsrum, café og biograf. Beboerne er selv ejere og bygherrer, og det er deres visioner om fællesskab, som Dorte Mandrups tegnestue har givet arkitektonisk form.
Foto: Stammers Kontor/Dorte Mandrup Arkitekter

ligt pointen, fordi arkitekten her omsatte det daværende tryk på ejendomsmarkedet til et bjergagtigt bygningsvolumen. I designprocessen må arkitekten behændigt orkestrere de forskellige krav fra marked og planlov og indgår derfor i investeringsbyggerier som 8-tallet og A-huset i tæt samarbejde med bygherrer, developere og ejendomsmæglere. Stedet modelleres under hensyntagen til kvantitative, økonomiske kriterier såsom: Hvad er markedet for bolig versus erhverv netop nu? Er der salg i penthouses eller familieboliger? Hvor høj må bygningen

være i henhold til kommunen? Kan man få dispensation til at bryde med planen om karréstruktur? Hvor lav skal kvadratmeterprisen være for at være konkurrencedygtig? Men markedet er ikke blot én blandt mange faktorer, som medvirker til at forme stedet, det er også den kraft, hvis pludselige udfald kan overtrumfe alle andre hensyn og tvinge såvel arkitekter og bygherrer som beboere til at tilpasse sig efter bedste evne. Som Carsten Holgaard understreger, har det været helt centralt for hans arbejde med A-huset at være omstillingsparat: "Hvad angår økonomien, det er jo en turbulent verden, (...) der har det været super vigtigt med omstillingsparathed og at kunne gribe situationen og få noget positivt ud af det og skabe kvalitet i et hus som det her."

Hvis vi genkalder Bjarke Ingels' beskrivelse af den spanske bjerglandsby, var det topografien, der gav anledning til charmerende, friktionsfyldte rumligheder, fordi man dér bare har "indrettet sig så fornuftigt, som man nu kan, og nogle gange er bjerget bare stærkere end håndværkerne". Også i mine tre cases må arkitekter, håndværkere, bygherrer og beboere tilpasse sig efter bedste evne, men her er

det ikke bjerget, men markedet, som byder dem modstand! Ligesom beboerne i Ingels' spanske bjerglandsby har indrettet sig så fornuftigt, som de nu kan op ad bjerget, har både beboere og professionelle i mine cases indrettet sig så fornuftigt, som de nu kunne, i forhold til markedet. For den friktion, som de professionelle stedsskabere er oppe imod og som pludselig viser sig stærkere end både håndværkere, arkitekter og bygherrer – det er jo markedets turbulens. Tilbage står så spørgsmålet om, hvorfor vi tilsyneladende finder bjergets og naturkræfternes friktion langt mere fortryllende end markedskræfternes og finanskrisens?

Skeuomorfisme – eller nostalgi med glimt i øjet

Latour adresserer samme spørgsmål, for ifølge ham har modernismen en indbygget nostalgi efter det uskyldige og naturlige, som ikke er skabt af mennesker:

Krisen begyndte at kradse undervejs, så der blev sparet, hvor man kunne, og efterfølgende måtte byggesjusk udbedres i alle tre byggerier. Markedet er medskaber, allerede når arkitekturen tager form, men det er også den kraft, som kan få håndværkere, arkitekter og bygherrer til at tilpasse sig efter bedste evne. Foto fra 8-tallet: Marie Stender.

Modernism has had the added consequence, even more dangerous at the present juncture, of identifying the taste for habitation with the past, with the innocent, with the natural, with the untrampled, so that just at the moment when what is needed is a theory of the artificial construction, maintenance and development of carefully designed space, we are being drawn back to another utopia – a reactionary one this time – of a mythical past in which nature and society lived happily together (“in equilibrium” as they say, in “small face-to-face communities” without any need for artificial design).⁸

Paradokset er altså, mener Latour, at netop i en tid, som er kendetegnet ved, at mennesker former verden – ikke blot metaforisk, men konkret, og ikke blot på tilsigtede, men i særdeleshed også utilsigtede måder – længes vi mere end nogensinde efter det udesignede og efter at blive “overpowered by nature”, som jeg citerede ham ovenfor.

For Latour vidner en sådan nostalgi først og fremmest om, at modernismen stadig har sit greb i os, og han harcelerer mod dens utopier og den opdeling mellem natur og samfund, som ligger til grund for gængse forestillinger om at “redde naturen” ved at blive “mere naturlige”. “Modernism itself is homeless, forcing its inhabitants to dream of a place to live that is uninhabitable – dare I say? – by construction”¹⁰, skriver han. Hvad der for Latour således er en hurdle i hans korstog mod modernismen, er dog for mig først og fremmest genstand for mere konkret etnografisk interesse. Nemlig at det i de stedsskabende processer, som udspiller sig i mine cases, synes at være gårsdagens snarere end dagens friktion, som giver stederne mening. At stederne opkaldes efter bjerg og eng, netop når det ikke så meget er topografi og naturkræfter som menneskeskabte markedskræfter og reguleringen af samme, som former dem. At beboerne drømmer landsbydrømme, netop når det ikke er dyrkelsen af jorden, men derimod banklån og markedskrak, som binder dem til stedet og hinanden.

For at belyse dette fænomen vil jeg foreslå, at vi kan gøre brug af begrebet skeuomorfisme. Det stammer oprindeligt fra arkæologien, men anvendes i dag især også i forbindelse med interaktionsdesign. Begrebet kommer af det græske ord *skéuos*, som betyder beholder eller redskab, og stammer fra arkæologien, hvor det bruges om artefakter, der er udført i ét materiale, men mimer træk fra et andet – typisk tidligere – udbredt materiale: “the manufacture of vessels in one material intended to evoke the appearance of vessels regularly made in another”¹¹. Det kan eksempelvis være minoiske keramikkrugger, som efterligner metalkrugger med “nitter”, der hvor håndtaget er fastgjort til beholderen. Fra at være en funktionel nødvendighed ved metalbeholderen bliver nitterne til ornamentik i den

>

Antropocæn arkitektur.

Det er ikke topografien, men markedets tryk, som udmønter sig i 8-tallets bjergagtige volumen. På grund af finanskrisen forblev en del af den omgivende by på tegnebrættet, så bygningen knejser mere bjergagtigt over omgivelserne end planlagt.

Foto: Ty Stange/BIG

keramiske udgave. Tilsvarende i designet af nye digitale teknologier, som mimer analoge forgængere, eksempelvis med digitale kalendere og notesblokke, der er designet til at ligne gulnet, linjeret papir med læderryg, ligesom man kan “bladre” i dem og skrive med en skrifttype, der ligner “håndskrift”. Men skeuomorfismen kan også være lydlig, som når smartphones har kamerafunktion med samme lyd som et ældre spejlreflekskamera, eller ringetone som en gammeldags telefon, eller når ellers lydløse elbiler forsynes med gængs motorlyd, så andre trafikanter kan høre dem.

Også i arkitekturens verden kender man til skeuomorfisme, eksempelvis i Pantheon: “(...) the deep coffering to the concrete ceiling of the Pantheon reflected the practice of supporting ceilings with timber beams”.¹² Når 8-tallet i både fortælling og rumlighed mimer bjergets friktion, selvom det bjergagtige volumen som påpeget i foregående kapitel ikke er formet af topografien, men af markeds- og planlægningshensyn, vil jeg mene, at vi kan tale om skeuomorf stedsskabelse. Og tilsvarende når man iscenesætter byliv dér, hvor det ikke længere indfinder sig af sig selv, eller dyrker det stedbundne fællesskab gennem netop de virtuelle kanaler, der gør det mindre afhængigt af sted.¹³ Her er naturligvis ikke tale om skeuomorfisme i den oprindelige arkæologiske betydning, hvor artefakter udført i ét materiale imiterer et andet og tidligere materiale. Men skeuomorfisme-begrebet bliver i mine øjne så meget desto mere interessant, hvis vi vover at udvide det til at betegne det mere overordnede mønster, at der i skabelsen af det nye inkorporeres elementer af det gamle. Eller sagt på en anden måde: Idet vi bevæger os væk fra en friktion, der før har været af funktionel eller uvægerlig art, samtidig bliver opmærksomme på dens mere end funktionelle kvaliteter. Byliv, store træer og stedbundne fællesskaber opleves således næppe som genfortryllende alle steder og til enhver tid, men netop dér, hvor de ikke bare indfinder sig uden videre.

Skeuomorfisme kan naturligvis siges at være beslægtet med nostalgi. Jeg mener dog langt fra, at de betydningsmønstre, der tegner sig i mine cases, skal ses som udtryk for nostalgi i gængs forstand, det vil sige som udtrykkende en længsel efter gamle dage. Snarere kunne man tale om, hvad litteraten Svetlana Boym har betegnet som “reflective nostalgia”¹⁴ – en nostalgi med “glimt i øjet”. Boym skelner nemlig mellem “restorative nostalgia”, der betoner *nostos*, hjemkomsten, og “reflective nostalgia”, der kredser om *algia*, længslen i sig selv. Gennem en række eksempler hentet fra blandt andet arkitektur og urbane ceremonier i postkommunistiske byer argumenterer Boym således for, at hvor den restorative nostalgi betragter sig selv som sandhed og tradition, så er den reflektive nostalgi af en mere undersøgende, ironisk og legende art, som dyrker ambivalensen:

“Reflective nostalgia dwells on the ambivalence of human longing og belonging and does not shy away from the contradictions of modernity.”¹⁵

Den skeuomorfe stedsskabelse i min felt har en legende og til tider næsten ironisk karakter: Der er naturligvis ingen, der bilder sig ind, at 8-tallet vitterlig ER hverken et bjerg eller en landsby, men i skabelsen af det nye sted er det alligevel meningsfuldt for såvel beboere som professionelle at betragte det, som om det var. Der er heller ingen af mine informanter, der for alvor drømmer om at flytte ind i en ‘rigtig’ landsby eller – for A-husets vedkommende – en rå industribygning, ligesom ingen i Lange Eng ville påstå, at stedet ER en by, selvom karré, biograf og café kan få det til at “lugte lidt af byliv”, som én af beboerne udtrykte det. Ikke desto mindre giver det dog mening for mine informanter at gøre kreativ og legende brug af disse typologier i skabelsen af det nye sted.

Konklusion

Med udgangspunkt i en etnografisk undersøgelse af tre nye danske boligbyggerier har jeg i denne artikel analyseret arkitektur og stedsskabelse i antropocæn tid. De tre steder er kendetegnet ved markante og kreative strategier til at forme et sted – inklusive dets identitet, liv og historie – men samtidig er de kendetegnet ved at være realiseret i en periode, hvor konjunkturerne faldt drastisk. Derfor har de givet anledning til at se nærmere på, hvordan markeds kræfterne dels spiller en afgørende rolle i formgivnings- og stedsskabelsesprocessen, dels med pludselige skift som under finanskrisen kan overtrumfe alle andre hensyn og tvinge både beboere, arkitekter og bygherrer til blot at tilpasse sig efter bedste evne.

Jeg har peget på, at friktion gør steder og bebyggelser til andet og mere end varer, men samtidig giver dem værdi som netop varer betragtet. Dette eksempelvis gennem arkitektur, der ikke bare må ligne firkantet boligstavl og spekulationsbyggeri, men skal skabe et særligt sted i verden. I A-huset med spor af fortiden og specialdesignede byggelementer, og i de to andre cases, hvor byggelementerne nok er masseproducerede, men sammensættes på særlig vis: I Lange Eng gennem den proces, der former på én gang stedet og beboerfællesskabet, i 8-tallet med forskelligartede og irregulære lejligheder, konstruktiv stuk og designet friktion a la bjerglandsby. Jeg har foreslået, at vi i disse tre cases kan tale om skeuomorf stedsskabelse al den stund, at det – lidt populært formuleret – er gårsdagens friktion, som udgør dagens fortryllelse: Det være sig eksempelvis i 8-tallets parafase over bjergets friktion eller i A-husets spor og mærker, der, fra at være funktionelle karakteristika i den gamle bygning, får status af dekoration i den nye.

<
Ingen i Lange Eng ville påstå, at stedet ER en by, selvom karré, biograf og café kan få det til at “lugte lidt af byliv”, som én af beboerne udtrykte det. Ikke desto mindre giver det dog mening for beboerne at gøre kreativ brug af disse typologier i skabelsen af det nye sted. Foto: Stammers Kontor/ Dorte Mandrup Arkitekter.

Jeg har karakteriseret den skeuomorfe stedsskabelse som nostalgi med glimt i øjet. Dermed mener jeg, at stederne får betydning ved at se sig tilbage og skabe legende forbindelser til andre tider og steder: Der er ingen, der for alvor betragter 8-tallet som hverken et bjerg eller en landsby, ligesom karréformen naturligvis ikke gør Lange Eng til en by, eller A-husets spor og betonpiller gør stedet til en rå industribygning i New York. Men i skabelsen af det nye sted gøres brug af disse fortællinger for at skabe stedet som andet og mere end en vare. Markedet er imidlertid medskaber, og stederne er varer, allerede når de undfanges. Interessant nok designes de netop derfor til at ligne udesignede steder, deri består deres skeuomorfisme.

NOTER

- 1 Artiklen bygger på min ph.d.-afhandling (Stender, 2014), og såvel metoden som de tre bebyggelser og analysens begrebsapparat er mere udførligt beskrevet der.
- 2 De Certeau, 1990, p. 97.
- 3 Tsing, 2005, p. 5. Arkitekturteoretikere som fx Bernard Tschumi, 1994, og Jeremy Till, 2009, har behandlet lignende problemstillinger ift. misforholdet mellem bygningsform og brug. Jeg benytter dog Tsings friktions-begreb frem for de arkitekturteoretiske begreber, dels for at understrege analysens antropologiske karakter, dels fordi friktion i denne sammenhæng ikke kun har at gøre med arkitekturen, men også kan angå fx stedets gamle træer eller spor af liv.
- 4 Stender, 2006, p. 91.
- 5 Latour, 2011, p. 3.
- 6 Latour, 2009, p. 144.
- 7 Entreprenøren afviser ganske vist den forklaring, ifølge ham er der tale om menneskelige fejl og byggesjusk, som er almindeligt i ethvert nybyggeri. Når vandet indimellem stod ind gennem træelementernes fingersamlinger, var det, ifølge ham, snarere på grund af den kraftige vind over fælleden.
- 8 Latour, 2009, p. 144.
- 9 Latour, 2009, p. 144.
- 10 Latour, 2009, p. 144.
- 11 Vickers og Gill, 1994, p. 106 i Knappett, 2002, p. 109.
- 12 Coyne, 1995, p. 64. I arkitekturteorien er materialers imitation af andre materialer også beskrevet med begreber som metamorfose og "Stoffwechsel", se fx Semper 2004. Skeuomorfisme synes dog mere relevant i denne sammenhæng, da fænomenet ikke kun genfindes i arkitekturen, men samtidig i de stedsskabende processer, som udspiller sig gennem både navngivning, beplantning, brug, sociale medier mv.
- 13 Både i Lange Eng og 8-tallet spiller sociale medieplatforme for beboerne en stor rolle for stedets sociale liv. Her udveksles tjenester og praktisk information og kommunikeres flittigt om stort og småt. De virtuelle fora giver beboerne kontinuerlige indtryk af hinandens gøren og laden og skaber et identitetsfællesskab. Selvom udgangspunktet er det fælles bosted, er det virtuelle nabofællesskab netop ikke stedbundet: Via smartphones er beboerne også i kontakt med deres naboer, når de ikke er hjemme, men på arbejde, i børnehaven og på motorvejen, se Stender, 2014.
- 14 Boym, 2001.
- 15 Boym, 2001, p. xviii.

LITTERATUR

- Boym, Svetlana: *The Future of Nostalgia*, Basic Books, New York, 2001.
- Certeau, Michel de: *The Practice of Everyday Life*, Berkeley and Los Angeles, University of California Press, 1990.
- Coyne, Richard: "Computers, metaphors and change", *Architectural Research Quarterly*, Vol.1 (1), 1995, pp. 62-67.
- Knappett, Carl: "Photographs, Skeuomorphs and Marionettes. Some thoughts on Mind, Agency and Object", *Journal of Material Culture*, SAGE Publications, Vol. 7 (1), 2002, pp. 97-117.
- Latour, Bruno: "Spheres and Networks: Two ways to reinterpret globalization", *Harvard Design Magazine* 30, Spring/Summer, 2009, pp. 138-144.
- Latour, Bruno: "Waiting for Gaia. Composing the common world through arts and politics", in Albena Yaneva og Alejandro Zaera-Polo (red.), *What is Cosmopolitical Design?*, Ashgate, Farnham, 2015, pp. 21-33.
- Semper, Gottfried: *Style in the Technical and Tectonic Arts*, Getty Publications, Santa Monica, 2004 (1860).
- Stender, Marie: *Nye steder med liv og sjæl? Stedskabelse i tre danske boligbyggerier*, ph.d.-afhandling, Aalborg Universitet, 2014.
- Stender, Marie: *Om at bo i glashus. En antropologisk analyse af rum, synliggørelse og beboelsespraksisser i københavnske boliger og arbejdspladser med transparent arkitektur*, kandidatspeciale, Institut for Antropologi, Københavns Universitet, 2006.
- Till, Jeremy: *Architecture Depends*, MIT Press, Cambridge, MA og London, 2009.
- Tschumi, Bernard: *Manhattan Transcripts*, Academy Editions, London, 1994.
- Tsing, Anna: *Friction. An Ethnography of Global Connection*. Princeton og Oxford, Princeton University Press, 2005.